

Mojca Pajnik

## POROČANJE MEDIJEV O MARGINALIZIRANIH SKUPINAH

ZAPIRANJE JAVNEGA PROSTORA:  
VLOGA MNOŽIČNIH MEDIJEV

Vprašanja o položaju marginaliziranih<sup>1</sup> družbenih skupin in posameznikov so širše povezana z vprašanji demokracije, z družbenimi praksami vključevanja in izključevanja, distribucijo moči, resursov, možnostjo vplivanja na družbene odločitve. Povezana so tudi z vprašanji participacije v javni sferi, ki se danes oblikuje pod pogoji tržnega kapitalizma; politična in ekonomska sfera delujeta po principih maksimiranja dobička in oženja procesov odločanja. Javna sfera postaja depolitizirana, množični mediji se razvijajo v sredstvo za reprodukcijo dominantnega diskurza. Državljan postaja v prvi vrsti potrošnik, njegova političnost je reducirana na udeležbo na volitvah, demokracija, ki naj bi med drugim omogočala enakost, pa postaja poligon za prezentacijo interesov, ki jih ustvarjata predvsem korporativizem in elitizem. Moralni imperativ, ki implicira, da je naloga medijev ta, da državljanom pomagajo pri ustvarjanju podobe o svetu, na podlagi katere ti sprejmejo odgovorne odločitve, je že od nekdaj uveljavljala utopijo, v obdobju t. i. televizične demokracije pa ta utopija postaja še bolj utopična.

V tem besedilu nas bodo zanimali tisti, ki jih interesi »korporativne demokracije« *per definitionem* zaobidejo; zanimala nas bodo reprezentacije marginaliziranih skupin v množičnih medijih. Pokazali bomo, da mediji soustvarjajo in legitimirajo diskurz, ki predstavlja marginalizirane skupine oziroma posameznike, ki se tako ali drugače identificirajo z neko skupino ali pa jim to identifikacijo pripisujejo drugi, kot »motnjo v sistemu«. Pokazali bomo, da širijo nestrpnost in proizvajajo sovražni govor, ki diskreditira »drugega«. Osredotočili se bomo na mehanizme legitimacije, s katerimi mediji poustvarjajo delitev med »nami« in »njimi«.

V diskurzu dvojnosti, »mi–oni«, je razvidna praksa ločevanja, izključevanja, ki nagovarja k razmišljanju v kategorijah dvojnosti, na primer dobro-slabo, razvito–nerazvito, normalno–nenormalno ipd. To je diskurz, ki pripiše pozitivne lastnosti »normalni« večini in negativne marginalizirani manjšini. Poleg mehanizmov ločevanja, ki jih bomo obdelali v nadaljevanju, nas bodo zanimali konkretni primeri iz medijske prakse, na podlagi katerih bomo pokazali, kako ti mehanizmi delujejo, oziroma, na čem vse se legitimirajo.

Primere iz medijske prakse gre v našem primeru razumeti v kontekstu aktualnih prehajanj biološkega v t. i. kulturni rasizem (prim. Kuzmanič 2002: 17–23). Diskriminacijo na podlagi barve kože, oblike obraza ipd. nadomešča diskriminacija zaradi življenjskega sloga, spolne usmerjenosti, kulture. Odkrite oblike diskriminacije se umikajo bolj prikritim, posrednim in subtilnim mehanizmom, ki tudi v svojem učinkovanju dobivajo nove dimenzije. Splošno znano je, da je odkrito izražanje sovraštva do drugega nesprejemljivo, da je etiketa »rasist« nezaželena in da se rasizem kot tak ne spodobi. To, da rasizem ni družbeno zaželen, pa seveda še ne pomeni, da ga ni. Narobe, ravno zato, ker ga zavračamo oziroma ker ga je treba po splošnem prepričanju obsoditi, je toliko večja potreba, da bi se manifestiral v bolj prikritih oblikah. Danes ni politično korektno (prim. Eco 2001)<sup>2</sup> koga označiti kot manjvrednega, ker nima bele kože, postaja pa sprejemljivo koga označiti kot kriminalca, ker naj bi bil videti kot kriminallec, sprejemljivo je kakšno skupino poimenovati moralno sprieno, ker njena praksa ni v okvirih t. i. normalne, reproduktivne heteroseksualnosti. Ne spreminjajo se samo manifestacije sovražnega govora, spreminjajo se tudi metode opravičevanja in mediji so eden od pomembnih akterjev, ki posredno ali neposredno legitimirajo sovražni govor

kot sprejemljiv javni diskurz. Pri tem ne smemo pozabiti, da medijski diskurz ni edini in neodvisen od drugih javnih diskurzov, ki ustvarjajo »kontekst političnega konsenza«, čeprav je glavni ustvarjalec splošnega okvira, ki določa odnos do marginaliziranih skupin (Jalušič 2001: 14).

Lazarsfeld in Merton (1972) bi rekla, da se danes pogovarjamo o tem, o čemer poročajo množični mediji. Mediji uporabnikom medijskih vsebin narekujejo, o čem je aktualno razmišljati, ponujajo teme in tudi načine, kako o kakšni temi razmišljati. Medijsko pomembna tema postane pomembna za javnost in to na način, ki ga ustvarjajo mediji. Po modelu odnosa med mediji in javnostjo, ki mu rečemo *agenda setting*, mediji ustvarjajo prioriteto listo tem in javnost usmerjajo k izbranim temam. Teme, ki jim mediji posvečajo pozornost, postanejo pomembne v javnem prostoru, dobijo status »občega interesa«. Javnost te teme prevzame za »svoje«, jih ponotranji oziroma ponotranji vtis, da so obče pomembne. Medijska agenda postane javna agenda, medijske teme teme javnosti. Javnost se po tej funkciji medijskega učinkovanja kaže kot depolitizirana, pogosto aktivna le v prevzemanju in ponotranjanju ponujenega, pasivna pa v odpiranju javne razprave o alternativnih možnostih. Ne gre namreč zgolj za to, da postanejo medijske teme tiste teme, ki zanimajo javnost, gre tudi oziroma še zlasti za to, da postane rezoniranje v medijih pogosto način rezoniranja, ki ga prevzame javnost.

Prakse izključevanja v medijih se generirajo v dejstvu, da se tisto, kar mediji komunicirajo, vzpostavlja kot javno dobro. Ustvarja se vtis, da tisto, česar v medijih ni, ni pomembno, in vtis, da je sprejemljiv vsak način medijskega komuniciranja. Ko mediji ponujajo teme, o katerih je vredno razmišljati, zapostavljajo druge, in kar je še bolj pomembno, ko mediji legitimirajo določene načine razmišljanja o izbrani temi, zapostavljajo alternative v razmišljanju. Pri poročanju o marginaliziranih skupinah se medijski diskurz zelo pogosto vzpostavlja kot edini mogoč. Teksti, v katerih bi novinarji odpirali možnosti oziroma ponujali alternative, so redki. Če je, na primer, kakšna marginalizirana skupina oziroma katera od praks posameznikov iz te skupine za neki določeni medij problematična, se po principu verižne reakcije naenkrat izkaže za splošno problematično: to prevzamejo tudi drugi mediji. Uredniki, ki pregledujejo novice svojih uredniških in novinarskih kolegov iz drugih medijev, »njihovo«

novico naredijo za »svojo«: o temi, o kateri poroča določen medij, začne poročati več drugih, pogosto na enak ali zelo podoben način. Znan psihiater za določen medij izjavi, da so homoseksualci deviantneži. Njegovo izjavo povzamejo drugi mediji – poudarjamo, »povzamejo«, ker gre pogosto zgolj za to in ne, kot bi javnost ali (vsaj) del nje upravičeno pričakoval, za kritiko take izjave. O učinkih, ki jih ima taka izjava v javnem prostoru, lahko le ugibamo. Dejstvo je, da mnenje, še zlasti če ga izreče javna oseba ali strokovnjak z določenega področja ali tudi novinar v medijih, učinkuje kot pomembno in kot takega ga prevzame tudi javnost oziroma njen (večji) del.

Zgoraj smo nakazali, da mediji določajo javno agendo in da njihova izbira načina komuniciranja pogosto postane tudi izbira prejemnikov medijskih sporočil. V nadaljevanju nas bodo zanimali načini medijskega poročanja o marginaliziranih skupinah; na podlagi primerov iz prakse bomo analizirali argumentacije in razmišljali o njihovih pomenih. Ugotavljali bomo, kako mediji širijo sovražni govor, reproducirajo predsodke in stereotipe o posameznikih, ki jih po nekaterih kriterijih ne uvrstijo v edino sprejemljivo kategorijo, to je, kategorijo »normalnih državljanov«.

Namen tega teksta je opozoriti na diskriminatorne prakse v množičnem komuniciranju. V analizi nas bo zanimalo poročanje medijev o različnih skupinah, v katere uvrščamo na primer uporabnike drog, geje, lezbijke, Rome, prebežnike, prostitutke itn. Naštete so le nekatere od skupin, za katere lahko rečemo, da jih mediji dnevno prikazujejo kot nezaželene, kot tiste, ki vsakodnevno ogrožajo »idilo« večine. V analizi bomo namenoma obravnavali strategije argumentiranja v poročanju o vseh zgoraj naštetih skupinah, ne le o kakšni posamezni, in sicer zato, da bi pokazali na uniformnost v praksah množičnega komuniciranja; ugotavljali bomo, da se mediji poslužujejo podobnih argumentacij.<sup>3</sup>

## PROBLEMATIZACIJA IN KRIMINALIZACIJA

Analize vsebine medijev (gl. van Dijk 1991) pogosto pokažejo, da pri poročanju o marginaliziranih skupinah prevladujejo prispevki o kriminalu, nasilnih izgrelih ipd.; gre zlasti prispevke o »problemih«, ki jih »ti marginalci« povzročajo. Marginalizirane skupine niso »tržno zanimive«, zato se

»mediji z njihovimi težavami ne ukvarjajo, razen takrat, ko te prerastejo v konflikt, ki lahko prizadene tudi večinsko populacijo« (Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000: 15). Pri pregledu medijskih tekstov se ta hipoteza potrjuje: pri poročanju medijev o uporabnikih drog (gl. Pajnik 2001) so pogosto uporabljene besedne zveze »problematika drog (mamil)«, »problemi na področju drog«, »problematični narkomani«, »obvladovanje problema«. Uporabniki drog oziroma uživanje droge je predstavljeno kot »obči« problem. Obstoj problema predpostavlja možnost rešitve in če to prenesemo v prostor medijskega, se pokaže, da postanejo uporabniki drog tisto, kar je treba »reševati«, postanejo nekaj, s čimer se je treba spopasti. Ko so uporabniki drog označeni kot problem, se spremenijo v objekte in »vodje zlonamernih akcij«. Obravnavamo jih kot »člene matematične enačbe« in jih reduciramo v »material za manipulacijo« (Adorno 1999: 138).

Erjavec, Bašič-Hrvatina in Kelbl so pokazale na medijski govor o problemu v primeru poročanja o Romih (gl. tudi OSI 2001). Avtorice ugotavljajo, da slovenski mediji o Romih poročajo v glavnem kot o problemu, ki pesti Slovence. Gre predvsem za probleme priseljevanja in nastanitve, za socialne težave, kulturne razlike in težave z integracijo. »O Romih se ne govori drugače kakor o 'romskem vprašanju' ali 'romskem problemu'« (Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000: 15). Pri 131 časopisnih, televizijskih in radijskih prispevkih samo za en primer ni veljala hipoteza, da mediji o Romih poročajo le v primeru konfliktov. Predpostavljane konflikte je razvidno v naslovih medijskih člankov, ki jih navajajo avtorice: »Romi spet na poti«, »Romov ne mara nihče«, »Selitev Romov dviga temperaturo«. Podobno so mediji reproducirali govor o problemu tudi v času t. i. »prebežniške krize« na prelomu 2000 in 2001; šlo je za nekakšno ponovitev »begunske krize« iz let 1992 in 1993 (gl. Jalušič 2001; Doupona-Horvat, Vershueren, Žagar 2001). Tovrstne diskurzivne prakse so pokazale, kot pravi Jalušič (2001: 14), kako se diskriminatorni elementi homogenizirajo, proizvedejo problem in krizo, ki s podporo medijskega delovanja zlahka »legitimira odklone od nekaterih temeljnih načel (tudi načel človekovih pravic)«.

Kriminalizacija marginaliziranih skupin je ena pogostih strategij, s katerimi se v medijih reproducira govor o problemu. Prostor, kjer mediji objavljajo članke, v katerih inkriminirajo predstavnike marginaliziranih skupin, še zlasti etničnih manj-

šin, so najpogosteje strani črne kronike. Romi nastopajo zlasti kot akterji negativno ovrednotenih dejanj; pogosti so stereotipi v medijih, da »vsi Romi kradejo« oziroma da jim je »kriminaliteta prirojena«, da so »agresivni«, da »grozijo« in »postajajo vedno bolj nasilni«. »Ciganske afere« se v medijih predstavljajo kot grožnja družbenemu redu (Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000: 21). Tudi v začetku devetdesetih, ko so v Slovenijo prišli begunci iz Bosne, smo v medijih zaznali podobne strategije. Doupona-Horvat, Vershueren in Žagar (2001) povzemajo medijske konstrukte, da begunci »povzročajo vse več nereda«, »grozijo z bombami«, »vplivajo na nezaupanje tujcev do varnosti v Sloveniji«, celo, da so »v sosednji vasi menda nekoga ubili«. Deset let pozneje se v primeru »prebežniške krize« ponavlja isti vzorec pri poročanju: prebežniki so predstavljeni kot »vodje zlonamernih akcij«, »tujci«, ki »posiljujejo ženske«, »kradejo«, »vamljajo«, »širijo kriminal v soseskah potrpežljivih, tolerantnih, razumevajočih in prijaznih domačinov« (gl. Jalušič 2001). Tatinskost etničnih skupin je v medijih pogosto označena kot nekaj prirojenega in samoumevnega. V veliki večini primerov gre za domneve, za predsodke, ki jih novinarji aplicirajo na manjšinsko prebivalstvo apriori, brez dokazov in preverjenih informacij. Strategije inkriminacije pa ne uporabljajo le takrat, ko poročajo o »tujcih«, ampak tudi o drugih »drugačnih« skupinah. Uporabniki drog, na primer, so predstavljeni kot kriminalci, ki »kadijo jointe« in »s preprodajo drog služijo mastne denarce«. »Brezposelni mladeniči«, »roparji«, celo »morilci« »trgujejo« z mamili in »jih preprodajo« (gl. Pajnik 2001). Romi, begunci, prebežniki, uporabniki drog so predstavljeni kot tisti, ki »vnašajo nered v red stvari« (Luthar 1998).

## KOLEKTIVIZACIJA IN SOVRAŽNI GOVOR V POIMENOVANJIH

Ena od pogostih značilnosti medijskega poročanja o marginaliziranih skupinah je, da se predstavniki teh skupin zelo redko pojavljajo kot konkretni posamezniki; pojavljajo se kolektivno in mediji jih največkrat tudi poimenujejo s kolektivnimi izrazi. Gre za strategijo: posameznik ni več on sam, ampak je najprej oziroma samo član neke skupine in karakteristike te skupine mu apriori pripadajo. Strategija »generalizacije« izraža pozicijo, ki stig-

matizira vso skupino kot nezaželeno in vredno obsodbe (Memmi 2000: 113), vzpostavlja princip kolektivne krivde, ki rabi potrjevanju »normalnosti« večinske skupine. Tisti, ki so drugačni, so kolektivni osumljenci. Erjavec, Bašič-Hrvat in Kelbl (2000: 15–16) pravijo, da »s tem, ko Romi v prispevku ne dobijo svoje individualne podobe, izgubijo tudi možnost, da bi se razlikovali od povprečne, iz predsodkov in stereotipov izhajajoče podobe Romov kot etnične skupnosti«. Kolektivna poimenovanja, ki imajo izrazito prepoznavne lastnosti sovražnega govora, navaja Kuzmanič (2001: 62–63), ko povzema izraze za prebežnike z internetne strani: »prekleti azilanti«, »banda zajedalska«, »črnuhi«, »delomrzneži«, »mrčes«, »južni primitivisti«, »sodrga«, »umazanci«. Diskurz »mi in oni« ustvarja in utrjuje stereotip o dveh vrstah, »dobri Slovenci« in »slabi marginalci«. Uporabniki drog so, na primer, na eni strani poimenovani z različnimi izrazi, ki konotirajo pomen v povezavi z drogo: »brezposelni mladeniči«, »stari znanci policije«, »mamilashi«, »džankiji«, »narkomanski rehabilitiranci«, »pivci raztopine«, na drugi strani pa poimenovanja izhajajo iz drugih praks: »ostareli tipi«, »ne več rosno mladi rokerji«, »zapoznili dinosavri prve generacije« (gl. Pajnik 2001: 144–45). Uporabljeno poimenovanje ima slabšalni pomen, proces kategorizacije učinkuje kot ločevanje; nekateri sodijo v kategorijo »mamilasev«, drugi ne. Tisti, ki so iz te kategorije izvzeti, so v medijih pogosto prepoznani kot »normalni«, kar je razvidno v primeru: »kraj, kjer se zbirajo metadonci, narkomani in drugi ljudje«.

Kuhar (2001b: 135) v analizi seksističnega diskurza v Slovenskih novicah navaja objavljena poimenovanja žensk: »seks bomba«, »naj ritka«, »seksi zvezdnica«, »zlata kokoška«, »kikle«, »napilnjena gospica«, »prasica«, »trapa«. Prostitutke, na primer, so najpogosteje imenovane »prodajalke ljubezni«, tudi »mojstrice ljubezni« in »umetnice ljubezni« (gl. Pajnik 2002). Negativna poimenovanja, slabšalni izrazi so npr. »kurba«, »kupljiva dekleta«, »dovčerajšnje kurbice«, »delavke v najstarejši obrti«, »izložbene prostitutke«, »pocestnice«. Slabšalnost na denotativni ravni se v komunikaciji oziroma ob sprejemanju sporočila prenese na konotativno raven: bralec lahko prepozna izraz kot negativen, ne razmišlja pa o kontekstu, v katerem je bil napisan, in tudi ne o tistem, ki ga je napisal. Omenjeni izrazi konotirajo tisto, čemur se je treba izogibati, posameznice reducirajo na objekt, ki zaradi svoje nesubjektivnosti ne more

poznati morale. Taki izrazi rabijo ohranjanju tradicionalne predstave prostitucije kot nemoralne aktivnosti, ki prinaša umazan denar in je nekaj nečednega. Negativizacija ženske je razvidna v zapisih kakor »skupina mladih deklet ali bitij«, »tovrstne ničle«, celo »legitimna bitja« in »ta sloj ženskega prebivalstva«, ali v poimenovanjih, ki zvenijo ironično, zasmehljivo, na primer »prijateljice noči«, »kraljice noči«, »gole bejbe«, »zaokrožene lolite«, »dame«, »animir dame«. Prostitutka je predstavljena kot »druga« ženska, predstavljena je v dihotomiji telo-objekt, postane objekt fascinacije. V času analize medijskih tekstov o prostituciji smo lahko zaznali jasno tipizacijo, s katero so mediji proizvajali stereotip o dveh vrstah prostitutk. V prvo vrsto so uvrstili »samozavestne, profesionalne Slovenke«, »domače prostitutke«, »ljublanske mobitel kurbe«, »mobi prostitutke iz višjega razreda«, »prostitutke iz Slovenije, ki povečini delujejo na zelo visoki ravni (oglaševanje in mobilni telefoni), pri čemer so zelo samostojne (nimajo zvodnikov)«. V vrsto »naivnih uvoženih tujk« pa, izhajajoč iz poimenovanj, sodijo »artisteke z Vzhoda«, »dekleta iz držav Vzhodne Evrope, Južne Amerike in Balkana«. Ženske so reducirane na nacionalno pripadnost s poimenovanji, kot so »kitajske prostitutke«, »tri Srbkinje, Moldavka in devet Romunk ... oziroma tako imenovana Ceaucescova dekleta«, »visokorasle črnke iz Nigerije ali Gane«, »brhke ukrajinske mladenke«. Ženske so predstavljene kolektivno in kot blago, ki ga tovorimo iz različnih držav. Prostitutke so ločene od ostalih žensk oziroma od ostalih ljudi nasploh. V tovrstni ideologizaciji družbene percepcije poteka binarna delitev med *in-groups* in *out-groups*; bolj negativna kot so poimenovanja in odnos nasploh do *out-groups*, bolj so pripadniki teh skupin oddaljeni od »nas«.

Janez Rugelj je v intervjuju, objavljenem v Sodobnosti, »narkomane« označil za »nezrelo ljudstvo«, »nore« in »antisocialne ljudi«, kot jih poimenuje, pa za »moteče ljudi«; »alkoholiki« oziroma »armada alkoholikov« so po njegovem »brez izjeme zločinci na področju erotike in spolnosti«. Govori o »naravnih vrednotah«, po katerih lahko uspeva samo »telesno in duševno zdrav človek«. Vsi, ki v to kategorijo ne sodijo – »lenuhi«, »prevaranti«, »homoseksualci«, »lezbijke« –, so po njegovem »izvržki«. Homoseksualci so »suha veja«, ker »niso sposobni za funkcijo razmnoževanja«, so »protinaravni, izvržek narave« (gl. Slana 2001).

Kolektivizacija, predstavljanje marginaliziranih skupin v javnem diskurzu kot »moteče množice« posamezniku ne pušča možnosti individualizacije in ga potisne v poplavo stereotipnih in pogosto nestrpnih poimenovanj za skupino, ki ji pripada. Kot smo navedli zgoraj, je marginalizirana skupina že na ravni poimenovanj kolektivno prepoznana kot slaba. Mediji z navajanjem kolektivnih akterjev kot slabih drugih onemogočajo ali vsaj otežujejo javnosti, da bi razumela položaj Romov, uporabnikov drog, lezbijk ali alkoholikov.

### OD DIFERENCIACIJE V PRAKSAH DELOVANJA DO DEHUMANIZACIJE

Naslednja strategija, s katero so marginalizirane skupine v medijih ali od njih definirane kot drugačne od »normalne« skupine, je opisovanje ali navajanje praks oziroma načinov delovanja. Značilnost takih opisov je predvsem ta, da so enostranski; mediji poročajo o tistih »delovanih« ali »akcijah«, ki jih je mogoče pripisati skupini na podlagi poimenovanj, ki smo jih predstavili zgoraj. Logika tega diskurza je taka: če so na primer uporabniki drog prepoznani kot »stari znanci policije«, potem to, kar počnejo, predvsem potrjuje to, kar so. Po zdravorazumski logiki zlasti »kradejo«, »ropajo« in »samo z nasiljem pridejo do denarja« za »potešitev narkomanske sle«.

Strategija diferenciacije učinkuje kot strategija za utrjevanje predsodkov. Predsodke prepoznamo kot splošne sodbe, ustvarjene in izražene na podlagi minimalnih informacij o osebah ali skupinah. Izražanje predsodkov se izkazuje kot dejanje, ki se v danem trenutku loči od »objektivne danosti«; predsodki zavzamejo del danosti in povzročijo, da v trenutku ne zmoremo več razmišljati drugače kot tako, da se nam del realnosti izkazuje v smislu »to je tako in nič drugače«. Romi na primer »povzročajo škodo na njivah, travnikih in gozdovih«, »prosačijo«, »brskajo po smeteh«, »kradejo poljščine«, »sekajo gozdove«, »onesnažujejo okolje«, »delajo zgago«, »se naglo množijo« (gl. Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000). Prebežniki »prenašajo nalezljive bolezni«, »odžirajo davkoplavevalski denar«, »vlamljajo v vikende«, »kradejo po trgovinah«, »se pobijajo z noži«, »lulajo po kletah stanovanjskih blokov«, »se opijajo«, »nadlegujejo ženske« (gl. Jalušič 2001, Kuhar 2001a, Kuzmanič 2001). Prostitutke »se gole ali napol gole spreha-

jajo ob cesti in vabijo kliente«, »operirajo v temi«, se »dajejo dol«, »nudijo kupljive posteljne užitke«, ponujajo »mesene užitke« in »ljubezenske usluge«. Prostitutke so »punce, ki prodajajo, kar imajo«, in imajo navado, da »omrežijo«, »zapeljejo in nagovorijo«, »popeljejo v svet najdržnejših sanj« (gl. Pajnik 2002). Geji in lezbijke (gl. Kuhar 2002) »imajo težave s spolno identiteto«, v »pederdiskotekah« in na »pederplacih« se zbirajo »tisti, katerih catch ... sta hitro pecanje in navaden fuk«, »istospolni kolegi« »največ govorijo o seksu«, »dolgih kurcih« in »lepih in obdarjenih partnerjih«.

Skrajno obliko diferenciacije, ki se pogosto pojavlja v množičnih medijih, imenujemo dehumanizacija. Gre za opisovanje, s katerimi govorec zanika drugega v njegovem oziroma njenem obstoju. Gre za diskurz inkriminacije »njih« že zaradi »njihovega« obstoja. Primer take strategije je na primer navajanje, da uporabniki drog »med zadrževanjem v okolici povzročajo nemir in razburjenje«. »Prizori, ko jih nekaj redno postopa okrog zdravstvenega doma s steklenicami v rokah, njim pa so se pridružili brezdomci, res niso prijetni za druge bolnike.« Sovražnost takih izjav je v tem, da predpostavljajo, da je posameznik kriv, ker vzbuja negativna občutja drugih. Zgovoren je tudi naslednji primer: »Starši, ki bodo k zdravnikom na Metelkovi vodili svoje otroke, bodo morali v zakup vzeti tudi to, da bodo morda tam naleteli tudi na kakšnega odvisnika«. V tej obliki diferenciacije so na primer Romi zaradi drugačne kulture in mentalitete, ki nista v skladu z normami večinskega prebivalstva, »grožnja našemu kulturnemu redu« (Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000: 22). Romi postanejo za večinsko prebivalstvo nesprejemljivi zaradi videza, postanejo »temnopolti prebivalci drugačnih vrednot in drugega vzorca obnašanja, ki se ne usklajuje z našim«. Prisotnost bosanskih beguncev je, na primer, »zbudila odpor do tujcev«, ženske so se zaradi njih »počutile nelagodno«. Prebivalci Šiške »so si morali večkrat pometi oči, saj niso mogli verjeti temu, kar so videli skozi okna; s stopnišč doma na Celovški so jim veselo mahali Iranci, Čečeni, pa državljani Sierre Leoneja in Šrilanke« (gl. Jalušič 2001: 22, Kuhar 2001a: 50).<sup>3</sup> Ženske, ki se ukvarjajo s prostitucijo, so v zadnji fazi »posebna struktura ljudi«, ki ogrožajo večino: »Grozno je ... razlagati otrokom, zakaj se gospe ne oblečejo tudi tedaj, ko je hladno«. Tako razmišljanje Doupona-Horvat, Verschueren in Žagar (2001: 2) opišejo kot »homogenistično«;

že sama navzočnost »drugačnih« postane »abnormalna in po definiciji problematična«.

### LEGITIMACIJA »OBRAMBNEGA« DELOVANJA

V nadaljevanju bomo poskusili prikazati strategijo, ki v medijih pogosto legitimira ksenofobični diskurz. Njena značilnost ni le stigmatizacija »drugega«, temveč oblikovanje diskurza žrtve. »Normalno« prebivalstvo in država postaneta žrtev; gre za strategijo ustvarjanja konsenza o ogroženosti državljanov in države. Tako ustvarjen konsenz postane točka legitimacije sovražnega govora. Tovrstne argumentacije pogosto nastopajo kot »kondenzacija« (Jalušič 2001: 22) ogroženosti: »tujci postajajo za našo državo preveliko breme«, »vse stroške moramo plačevati obubožani državljani, ki že sami živimo na robu revščine«, medtem ko je »vsak deseti Slovenec lačen«. »Illegalci preplavljajo malo Slovenijo«, »Bloke ječijo v grozi«, država pa bo obubožala, ker tujcem plačuje »gostoljubje«. »Begunski val« okoliškimi ljudem »močno degradira ... vsakdanje življenje«, »ilegalci« »opazujejo domačinke na vrtovih«, ki se bojijo »izbruha ebola ali kakšne druge epidemije« (gl. Jalušič 2001, Kuhar 2001a).

Podobno Romi ogrožajo naše družbeno-ekonomske interese, drugače od »zagnanih, pridnih in delavnih ljudi« (večinskega prebivalstva) »niso sposobni izkoristiti možnosti, ki jim jih država velikodušno ponuja«. Romi tako »prejemajo velike socialne pomoči«, hiše zidajo »na ravnini in na lepi zemlji«, v nasprotju z domačimi kmeti, ki »se matrajo po hribih«. Romi so »leni,« domačini »delovni ljudje«. »Tukaj smo vajeni trdega celodnevne delo, smo revni, a trdni in pošteni ... Zdaj pa naj dobimo sredi vasi cigane, ki ne bodo nič delali, razen zgage« (gl. Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000). Tudi begunci »povzročajo vse več nereda«, »motijo navade v mestu«, »povzročajo naraščanje nacionalnih napetosti«. Begunci, ki so »preplavili« Slovenijo v tako velikanskem in nadzorovanem številu, kot so poročali mediji, so doživeli proces abnormalizacije in kriminalizacije (Doupona-Horvat, Verschuere, Žagar 2001: 23).

Podobno so nekateri novinarji »prodajanje telesa« povezali z mnenjem, da je »položaj prostitutk prava družbena sramota«, da »biti prostitutka vsekakor ni ugledno, [temveč] prej sočutja vredno stanje«. Ženske, ki delajo v javnih hišah,

so predstavljene kot grožnja »normalnim« državljanom: »... je strašna sramota za vse državljane gledati dekleta, ki se ponujajo na cestah. Še huje je v mestnih središčih, kamor se prostitutke preselijo zvečer, se gole ali napol gole sprehajajo ob cesti in vabijo kliente«. Ženske so predstavljene kot grožnja normalnemu prebivalstvu in kot pregreha, ki pohujšljivo ogroža nedolžno večino. Novinar predlaga, da bi bilo za normalno večino bolje, če bi se izognila prostorom »pregrehe«, novinarka navaja, da je prostitucija »velika nevarnost za družbo in vodi v moralni razkroj« (gl. Pajnik 2002).

### SKLEP

Sklenemo lahko, da se nekateri mediji pri poročanju o marginaliziranih skupinah poslužujejo enakih oziroma podobnih strategij argumentiranja. Značilni elementi medijskega diskurza so tile: problematizacija in kriminalizacija, kolektivizacija in sovražni govor v poimenovanjih, diferenciacija v praksah delovanja in dehumanizacija ter legitimacija »obrambnega« delovanja. Pri poročanju o marginaliziranih skupinah mediji vzpostavljajo stigmatizacijski in diskriminatorni diskurz, ki deluje, kot smo pokazali, predvsem kot princip ločevanja med »njimi« in »nami«. Mediji niso edini, ki v javno sfero vnašajo elemente nestrpnosti do drugačnih, so pa eden od pomembnih in nedvomno vplivnih mehanizmov za vzpostavljanje družbenega konsenza. Imajo moč manipulacije in tudi kritičnega razsojanja in pri poročanju o marginaliziranih skupinah druge »moči« praviloma ne uporabljajo. Pogosto nastopajo kot generator sovražnega govora in pri tem igrajo več vlog: ne gre zgolj za to, da je »avtorstvo« sovražnega govora pogosto mogoče pripisati novinarjem, gre tudi za to, da pogosto povzemajo (in s tem legitimirajo) ksenofobične izjave »ljudstva«, predstavnikov države ali strokovnjakov. Strategije diskriminacije so pogosto prikrite. Novinarji stavijo na razumevanje v slogu »zdrave kmečke pameti«, ki opravičuje diskriminatorne prakse kot nekaj normalnega in kot razumljivo, celo biološko pogojeno reagiranje. Namen tega besedila torej ni bil prikazati »celostne« slike medijskega poročanja. Naš namen je bil opozoriti na diskriminatorni diskurz oziroma na različne strategije argumentiranja v medijih, v katerih moramo z vso resnostjo zavrniti elemente ksenofobije kot nesprejemljive.

## OPOMBE

<sup>1</sup> Uporabljamo izraz »marginalizirane« in ne na primer »marginalne« skupine, ker želimo poudariti, da je marginalizacija proces, ki poteka od zunaj, da gre za etiketiranje s strani drugih in da ljudje primarno ne prepoznavajo sami sebe kot »marginalizirane«, ampak jih kot take prepozna »družba«.

<sup>2</sup> V eseju *Politicamente correti o intoleranti?* Eco ugotavlja, da se princip politične korektnosti spreminja v novi fundamentalizem.

<sup>3</sup> Pri analizi bomo izhajali iz tekstov, v katerih so različni avtorji v zadnjih letih obravnavali poročanje slovenskih medijev o različnih marginaliziranih skupinah. Oprli se bomo zlasti na tekste, objavljene v *Poročilu skupine za spremljanje nestrpnosti*; gre za prvi izdelek skupine, ki je začela delovati na Mirovnem inštitutu konec leta 2000. Od nastanka člani skupine zbirajo medijske tekste zaenkrat slovenskih tiskanih medijev, v katerih zaznajo elemente nestrpnosti, rasizma ali sovražnega govora. Zbrano gradivo je osnova za analize medijskega poročanja (gl. Jalušič 2001; Kuhar 2001a; 2001b; Pajnik 2001). Uporabljena analitična metoda je kritična diskurzivna analiza (prim. van Dijk 1991; 1993; Denzin, Lincoln 1998). Metoda (gl. npr. Kuhar 2001b; Pajnik 2001) nam med drugim omogoča, da se osredotočimo na predmet raziskovanja, ki ga poskušamo na podlagi analize uporabe jezika in načina komunikacije razumeti v širšem družbenem kontekstu. Sklicevali se bomo tudi na tekst, v katerem Kuzmanić (2001) analizira sovražni govor na internetnih straneh. Argumentiranje v poročanju o Romih bomo črpali zlasti iz knjige *Mi o Romih*, v kateri avtorice ugotavljajo sovražni govor v novinarskih prispevkih v Romih, objavljenih v tiskanih medijih, na nacionalni TV in na komercialni POPTV (gl. Erjavec, Bašič-Hrvatina, Kelbl 2000). Sklicevali se bomo tudi na knjigo *Retorika begunske politike v Sloveniji*, v kateri se avtorji s pragmatično tekstovno analizo osredotočijo na politike legitimacije pri medijskem poročanju o beguncih (gl. Doupona-Horvat, Vershueren, Žagar 2001).

<sup>4</sup> Avtor razdeli seksistični diskurz v Slovenskih novicah na štiri različne sindrome: sindrom rožmodro, sindrom kače zapeljivke, sindrom moškega šovinizma in sindrom zapeljivih poimenovanj. Argumentacijo gl. v Kuhar 2001b: 122–135.

<sup>5</sup> Glej tudi tekst Igorja Ž. Žagarja (2002), še posebej tisti del, v katerem avtor pomensko razčlenjuje kolumno dr. Alojza Ihana (Ob)vladamo, objavljeno v Sobotni prilogi Dela 10. februarja 2001.

LITERATURA

- T. W. ADORNO (1999), Avtoritarna osebnost. V: M. ULE (ur.), *Predsodki in diskriminacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče (126–157).
- K. N. DENZIN, Y. S. LINCOLN (1998), Entering the Field of Qualitative Research. V: K. N. DENZIN, Y. S. LINCOLN (ur.), *The Landscape of Qualitative Research*. London: Sage Publications (1–35).
- T. van DIIK (1991), *Racism and the Press*. London: Routledge.
- T. van DIIK (1993), Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society*, 2, 2: 249–283.
- M. DOUPONA-HORVAT, J. VERSCHUEREN, I. Ž. ŽAGAR (2001), *Retorika begunske politike v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- U. ECO (2001), *La bustina di Minerva*. Milano: Tascabili Bompiani.
- K. ERJAVEC, S. BAŠIĆ-HRVATIN, B. KELBL (2000), *Mi o Romih*. Ljubljana: Open Society Institute.
- N. FAIRCLOUGH, R. WODAK (1997), Critical Discourse Analysis. V: T. van DIIK (ur.), *Discourse as Social Interaction*. London: Sage Publications.
- V. JALUŠIČ (2001), Ksenofobija ali samozaščita. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 12–43.
- R. KUCHAR (2001a), Zgrabiti in izgnati. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 45–55.
- (2001b), »Favo-ritke.« *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 115–135.
- (2002), V zavod za prisilno delo! *Medijska preža* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 13: 18–21.
- T. KUZMANIČ (2001), Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 56–77.
- (2002), Post-socialism, Racism and the Reinvention of Politics. V: M. Pajnik (ur.), *Xenophobia and Post-socialism*. Ljubljana: Mirovni inštitut (17–35).
- P. LAZARUSFED, R. MERTON (1972), Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action. V: W. SCHRAMM, D. ROBERTS (ur.), *The Process and Effects of Mass Communication*. Urbana: University of Illinois Press (554–578).
- B. LUTHAR (1998), *Poetika in politika teletabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- A. MEMMI (2000), *Racism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- OSI (Open Society Institute) (2001), *Spremljanje pridruženja EU: Zaščita manjšin*. Budimpešta: Open Society Institute.
- M. PAJNIK (2001), »Mamilaši« ali »zapozneli rockerji prve generacije.« *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 1: 136–153.
- (v tisku), »Natakar, Ukrajinko prosim!« *Medijska reprezentacija prostitucije. Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* (Ljubljana: Mirovni inštitut), 2.
- M. SLANA (2001), Miroslav Slana – Miros z Janezem Rugljem. *Sodobnost*, 65, 9: 1064–1085.
- I. Ž. ŽAGAR (2002), Xenophobia and Slovenian Media: How the Image of the Other is Constructed (and What it Looks Like). V: M. PAJNIK (ur.), *Xenophobia and Post-socialism*. Ljubljana: Mirovni inštitut (37–44).